

ПРОФ. ДР МАЈА М. АНЂЕЛКОВИЋ
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
zmajce7@yahoo.com

УДК 027.6:271.222(497.11)-523.6(497.11)"2015/...

ПРОЈЕКАТ УРЕЂЕЊА БИБЛИОТЕКЕ МОНАСТИРА СТУДЕНИЦЕ – ОД ТРАДИЦИЈЕ ДО САВРЕМЕНИХ СТАНДАРДА

САЖЕТАК | У раду се разматрају настанак и развој књижног фонда манастира Студенице – и то од његових најранијих времена и успостављања фонда који се сматра богослужбеним минимумом, преко увећања и осиромашења фонда, до савременог стања и уређења манастирске Библиотеке. Посебна пажња усмерена је на активности током реализације пројекта *Ревизија и сѝручна обрада фонда Библиотеке манастира Студенице*, уз презентовање проблема усаглашавања црквених и световних правила из домена библиотекарства, могућности сарадње и заједничког деловања у пољу библиотекарства и културне баштине, те успостављање парадигматског примера добре праксе уређења манастирске библиотеке према свим релеватним библиотечко-информационим стандардима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ | Библиотека манастира Студенице, књижни фонд, стара и ретка књига, записи, COBISS

О НЕКОЛИКИМ ДЕТАЉИМА ИЗ ИСТОРИЈЕ СТУДЕНИЧКИХ КЊИГА

На основу вишевековног постојања манастира Студенице и готово двовековних проучавања историјата и карактеристика манастира, очекивало би се да су истраживачки напори већ донели релевантне податке који недвомислено обзнањују начин настанка и опстанка манастира. Међутим, очито је да је и даље постоје бројне непознанице које су најочигледније по питању манастирске Ризнице и манастирске Библиотеке, а нарочито фонда рукописних књига. Оне се тичу не само немогућности детаљног сагледавања развоја фонда, него и поимања њиховог заснивања као важних манастирских целина.

Када говоримо о заснивању Ризнице и Библиотеке, с правом се „може претпоставити да њихове зачетке треба тражити још у времену изградње манастирског комплекса, а нарочито Богородичине цркве (која је озидана између 1183. и 1196. године)“.¹ Оваква претпоставка проистиче из чињенице да је немогуће постојање храма без макар нужних богослужбених књига, што је потврђено и у историјату осталих манастира и у још увек живој пракси. Мада је питање богослужбеног минимума књига и даље отворено, Богдановић је мишљења да се оно своди на: „јеванђеље, апостол, служабник, требник, псалтир, часослов, скраћени октоих, скраћени триод посни и цветни, празнични минеј и паримејник“, с тим да постоји „у манастиру обавезно макар и краћа верзија типика и пролог за читање у трпезарији.“² Претпостављамо да је у случају манастира Студенице почетни број књига био већи, имајући на уму статус овог манастира који је задобио још у време изградње – као ктиторски храм и гробна црква Стефана Немање. Царски манастири, попут Студенице, извесно су морали бити боље опремљени, па се то рефлектовало и на број књига, у смислу постојања богослужбеног минимума од 26 књига³ (нпр. да су садржали комплет од дванаест месечних минеја, а не да се то сводило на један, по Богдановићевом попису, претпостављени празнични минеј), или да су и у основном фонду имали и нешто од тзв. монашке литературе за индивидуално или читање у трпезарији – као што су нпр. била житија светих, поуке, беседе и слично.⁴

---

¹ Маја Анђелковић, Весна Абадић, „Уређивање Библиотеке манастира Студенице према савременим библиотечко-информационим стандардима“, у *Манастири и библиотеке чувари културне баштине: зборник радова са стручној скупи одржаној 18. маја 2017. године у манастиру Велика Ремета* (Ириг: Српска читаоница у Иригу; Велика Ремета: Манастир Велика Ремета, 2018), 66–77.

² Димитрије Богдановић, *Каталој ћирилских рукописа манастира Хиландара* (Београд: САНУ; Народна библиотека СР Србије, 1978), 19. Богдановић на истом месту скреће пажњу да је могуће и постојање опширнијих верзија октоиха, триода и минеја.

³ Уп. Димитрије Богдановић, „Рукописно наслеђе Косова“, у *Студије из српске средњовековне књижевности*, избор и предговор Татјана Суботин-Голубовић (Београд: СКЗ, 1998), 189–191; Татјана Суботин-Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, САНУ посебна издања, Књига DCXL, Одељење језика и књижевности, књига 51 (Београд: САНУ 1999), 49–50.

⁴ На основу Ракићевићевих разматрања Савиног *Житија Светиој Симеона* и идентификовања интертекстуалних веза, имамо прецизне податке о постојању беседа Преподобног Теодора Студита у манастиру Студеници. Види: Тихон Ракићевић, „Настанак завршног дела Савиног *Житија Светиој Симеона* у светлу Хиландарског рукописа бр. 387“, *Хиландарски зборник* 14 (2017), 7–20.

Потврду за ктиторово даривање и опремање манастира Студенице и заснивање књижног фонда налазимо у Савином *Житију Свѣтої Симеона* (Првом слову *Студеничкої житиїка*):

„А после тих овај наш свети манастир сазда, који и посве ти имену пресвете Владичице наше Богородице Добротворке - саздавши од мала и до велика, и села предавши и са другим правима манастиру, иконама, и сасудима часним, *и књиџама*, и ризама, и завесама, и [оним] што је писано у златопечатној повељи његовој, а још је и у цркви написано на зиду, и са клетвом и обавезом да нико не измени његова предања, као што слушате и у књиџама овим напред о томе реч.“⁵

Истоветан начин заснивања књижног фонда важио је и за манастир Хиландар, што је потврђено у Слову 3 *Хиландарскої житиїка*, у коме стоји:

„[...] како се од незнатног и малог узнесе велелепна појава, па и овај храм Богоматере и Наставнице, Госпође наше, сазда се од самог основа, *а књиџе приложисмо*, такође и свете сасуде и божанствене иконе, а уз то и свете ризе и завесе, и укратко сваку красоту.“⁶

Из наведених примера манастирски типичи које је за Студеницу и Хиландар саставио Свети Сава откривају нам се као изузетно важна монашка и књижевно-историјска сведочанства чак и у оном аспекту који се односи на формирање библиотека код Срба. Такође, они нам непосредно сведоче и о самом значају књиџа који је истоврстан са значајем икона, риза, завеса, сасуда - јер се без њих не може одвијати богослужење, те су неизоставни и неотуђиви део манастирске имовине. „Имајући у виду да је у средњем веку књиџа настајала у веома тешким условима и да је њена израда често коштала богатство (поготово ако су рађени и скупоцени окуви), не треба да нас изненађује што је сматрана драгоцености и чувана попут реликвија.“⁷

Књиџа је, дакле, имала изузетну богослужбену и материјалну вредност, те се брижљиво чувала, и то на специфичан начин - путем стављања под анатему

⁵ Свети Сава, *Студенички житиїк* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студенички житиїкон*, ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић, са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић, уводна студија, регистар и приређивање М. Анђелковић (Студеница: Манастир Студеница, 2018), 30-31.

⁶ *Хиландарски житиїк: рукопис СНЛ AS 156*, приредио Димитрије Богдановић (Београд: НБС, ЗМНПКЗСС, 1995), 60.

⁷ Маја Анђелковић, „У почетку беше Реч: о књиџама манастира Студенице“, у *Културно наслеђе манастира Студенице*, ур. М. Анђелковић и М. Матић (Студеница: Манастир Студеница 2019), 57.

*Служабник (штампан у Москви 1780, са оковом из 1828, ктитора Радосава и Милете)
Фотографија: Павел Алексејев, фототека манастира Студенице*

сваког ко је отуђи. Овакав начин очувања књижног фонда није остао само на усменој форми клетве, већ је експлицитно забележен у 12. глави *Сѣуденичкої шѣиѣика*:

„Ако ли ко усхте некада, у неко време, од манастира узети, или од црквеног - иконе свете, или сасуде часне, или завесе, или *књиѣе*; [...] спутавамо га силом Оца и Сина и Светога Духа, и проклињемо да не припадне телу Светоме и крви Господа Бога и Спаса нашег Исуса Христа и Богоматери Владичици нашој Добротворки, и под анатемом да буде [...]“⁸

У недостатку каквих других писаних трагова, *Сѣуденички шѣиѣик* нам је, као што смо видели, омогућио сазнавање података о формирању књижног фонда у време изградње храма, посебном статусу књиге и њеном веома строгом и брижљивом чувању. Али, и даље из писаних извора изостају информације о месту чувања књига, одн. о томе да ли је манастир имао посебну просторију за њихово чување. Мишљења смо да је на самим почецима чување књига било у оквиру самог храма и трпезарије, можда и на каквом другом месту (нпр. некој од монашких келија), а да је тек значајније увећање фонда могло да проузрокује постојање посебне просторије за Библиотеку, или су, пак, значајнији и скупљи примерци присаједињени фонду Ризнице (као што је и данас случај). Заправо, један део књига се сасвим извесно мора чувати у храму, и то најчешће у ђаконикону „где се чувају одежде и црквене књиге“⁹ и у нишама или у црквеном мобилијару у певници и припрати, што омогућава лаку доступност књига током богослужења. Пошто у студеничком храму Богородице Добротворке нема таквих ниша ни у певницама¹⁰ ни у унутрашњој ни у спољашњој (Радослављевој) припрати,¹¹ а нема ни материјалних остатака црквеног

⁸ Свети Сава, *Сѣуденички шѣиѣик*, 71.

⁹ Лазар Мирковић, *Православна лиѣурѣика или Наука о боѣслужењу Православне исѣочне цркве. Први, оѣћи део* (Београд, Свети архијерејски Синод СПЦ, 1995, репринт), 104. Постоје подаци о чувању књига у ђаконикону, који се тичу праксе на простору Русије, о чему види: [Јеромонах] Арсениј, *Оѣисаніе славянскихъ рукоѣисей Библиѣеки Свяѣо-Троицкој Серѣевој лавры, I* (Москва: Императорское общество исторіи и древностей росѣйскихъ, 1878), IV.

¹⁰ Напомињемо да се у науци и даље воде полемике око тога да ли је простор који се данас користи као певнице првобитно заиста то и био, или је реч о пролазима који су временом променили функцију.

¹¹ У параклисима спољашње припрате постоје полукружне нише које имају богослужбену намену (са функцијом олтарског дела и проскомидије), али не и нише у којима су се могле чувати књиге, одежде или друго шта, као у ђаконикону.

мобилијара из Богородичиног храма, онда је једино извесно да су се књиге првобитно унутар храма похрањивале у простору ђаконикона, док сва остала места остају на нивоу претпоставке.¹² Оног тренутка кад је фонд превазишао богослужбени минимум, књиге су се неизоставно морале чувати и у монашком конаку.

Управо за увећање књижног фонда највеће заслуге засигурно има Свети Сава који је „започео традицију писања и преписивања рукописних књига у овом манастиру“.¹³ Осим писањем, преписивањем и превођењем, увећање фонда било је и последица сталних даривања књига манастиру, што од црквених великодостојника што од мирјана, из духовних побуда, поштовања самога манастира, и уз изражену праксу даривања моштију Светог Симеона и потом моштију Симона монаха, одн. Светог краља Стефана Првовенчаног.

Супротно претходном, књижни фонд је доживео и судбину која је задесила и друге српске манастире, па се временом смањивао или бивао уништаван услед неповољних историјских околности - пљачке манастира, паљења, и принудног пребивања студеничког монаштва у Фенеку, Каленићу и Враћевшници. То је за последицу имало и миграцију књига и њиховог присаједињења књижном фонду других манастира под непознатим околностима или пак због нужности намиривања дугова, какав се случај десио са продајом књига манастиру Враћевшници.¹⁴ Исто тако, за уништење књижног фонда разлози се крију и у предању да су почетком 19. века, у страху да књиге не отму Турци, студенички монаси Нићифор и Софроније спалили књиге.¹⁵ „Занимљиво је да је предање о спаљивању студеничких рукописних књига потекло од познатог сакупљача тековина српске културне баштине, али и препродавца старих српских књига - Вука Караџића,

¹² Анђелковић, Абадић, „Уређивање Библиотеке манастира Студенице...“, 67.

¹³ Не изостављамо могућност да су се књиге делом чувале, опет из практичних разлога, у црквеном мобилијару (нпр. певнички сточићи, одн. пултови, ормари, полице) у певницама и припрати, али како и даље нема материјалних доказа о томе, ово остаје на нивоу претпоставке. Важно је нагласити да су се у позној средњовековној српској уметности сачували ретки примери интарзираних сточића за које се претпоставља да су имали улогу певничких сточића, одн. пултова, или пак још неких функција у складу са литургијским потребама. Такав је шестоугаони сточић - певница, с почетка 17. века, из ризнице манастира Дечани. Уп. Миљана Матић, *Осам векова уметности под окриљем Српске Православне Цркве 1219-2019*, уредник Ђакон Владимир Радовановић (Београд: Музеј СПЦ, 2019), 150, 151; Мирјана Шакота, *Дечанска ризница* (Београд: Републички завод за заштиту споменика културе), 1984.

¹⁴ Види: Мирјана Шакота, *Студеничка Ризница* (Нови Сад: Платонеум; Студеница: Манастир Студеница, 2015), 88.

¹⁵ Види: Шакота, *Студеничка Ризница*, 82, 84.

Студеничко четворојеванђеље, прва половина 16. века
(фотографија: НБС, извор: фототека манастира Студенице, публикувано у: *Културно наслеђе манастира Студенице*, ур. Маја Анђелковић и Миљана Матић, Студеница 2019, 62)

који га је пренео Шафарику (Шафарик 1870: III-IV), да би га таквог преносили и потоњи истраживачи старина (Станојевић 1937: 283, Шакота 2015: 84).¹⁶ Како у нашим претходним разматрањима овог проблема тако и овде, и даље смо у уверењу да је такав поступак студеничких монаха апсолутно немогућ, што због типика по коме су живели, што због посебног статуса књига, што због велике вероватноће да су се међу књигама налазили оригинални рукописи Светог Саве, и најзад због чињенице да су и након те 1813. године (па и данас) и у студеничком књижном фонду постојеће рукописне књиге какве су *Студеничко четвороје-ванђеље* из прве половине 16. века, *Синодик* из 17. века, или пак штампана књига, чувени *Мач духовни* (1666) Лазара Барановича – дакле, књиге које су постојале и пре наводног спаљивања студеничких књига и после њега.

Напред наведене тек цртице из историје Библиотеке манастира Студенице не откривају нам њен историјат у оној свеобухватности каква би била очекивана, али су и као фрагментарна веома драгоцене у спознавању живота књига у манастиру Студеници. Имајући у виду да је овај манастир од својих почетака имао живу богослужбену праксу и да литургијска сабрања укључују хришћанску заједницу, онда бисмо по питању успостављања везе између храмовне Библиотеке и хришћанске заједнице могли придодати изврсно запажање Жарка Војновића:

„[...] јасно је да се манастирска библиотека не тиче само житеља манастира, него и шире хришћанске заједнице, која тако и сама директно постаје њен творац, а посредно, преко духовног живота и богослужења које на овај начин омогућава, она је и њен корисник, чиме се успостављају много шире везе. То је веома важно за схватање јавности библиотека изолованих места попут манастира, јер они тако излазе у сусрет и онима који нису опредељени за монашки живот. У овом смислу, манастирска библиотека постаје опште, јавно добро једне заједнице. У правном смислу она припада манастиру, али у духовном смислу њени корисници су сви који у манастир долазе као поклоници.“¹⁷

¹⁶ Анђелковић, „У почетку беше Реч...“, 61. Упореди: Р. Ј. Šafarik, *Život Sv. Symeona od Sv. Savy: z rukopisu XVII. století*, (Praha, 1870), III-IV; Станојевић 1937: С. Станојевић, *Историја српског народа у средњем веку 1, Извори и историографија*, књ. 1 (Београд: СКА, 1937), 283; Шакота, *Студеничка Ризница*, 84.

¹⁷ Жарко Војновић, *Манастирске библиотеке на подручју Карловачке митрополије у 18. веку* (докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд, 2018), 187.

КА САВРЕМЕНОМ УРЕЂЕЊУ БИБЛИОТЕКЕ МАНАСТИРА СТУДЕНИЦЕ

Уређење Библиотеке манастира Студенице крајем 20. века започето је више пута, но немогућност континуираног бављења фондом довело је до делимичних резултата, у смислу оформљења фонда и издавања старе и ретке књиге. Тек 2016. год. опсежан рад на фонду започет је у оквиру пројекта *Ревизија и стручна обрада фонда Библиотеке манастира Студенице*, који је током 2016. и 2017. суфинансиран (у области културног наслеђа) од стране Министарства културе и информисања Републике Србије. Како би се имали што потпунији подаци пре започињања рада у оквиру пројекта, под руковођењем проф. др Маје Анђелковић, 2015. год. формиран је тим лиценцираних библиотекара, и то из три библиотеке - Народне библиотеке *Стефан Првовенчани* у Краљеву, Универзитетске библиотеке у Крагујевцу и Народне библиотеке *Вук Караџић* у Крагујевцу. Овакав избор происходио је из чињенице да је краљевачка библиотека месно надлежна, док су крагујевачке библиотеке одабране из практичних разлога, али и на основу показане заинтересованости њихових директора и библиотекара да учествују у оваквом пројекту. Током ове године начињен је увид у постојећи фонд и његову структуру, прелиминарни број публикација које су до тада ушле у фонд, а њему је присаједињено 1100 публикација које је у претходном периоду манастир добио на поклон.

Реализација пројектних активности 2016. год. подразумевала је физичко премештање књига из монашког конака у Библиотеку, потом њихово груписање и категорисање. Обимност посла осведочено је у чињеници да је у свега неколико месеци око 10.000 публикација разврстано на договорене делове фонда, и то: Стара и ретка књига (Р), Монографске публикације (М), Серијске публикације (С), Некњижна грађа (Н). Истовремено је рађена ревизија фонда, током које су из првобитног фонда излучени вишеструки примерци истих публикација, и белетристичка издања која нису примерена или нужна за манастирску библиотеку.¹⁸ Такође, током ове пројектне године Библиотека манастира Студенице постала је пуноправни члан међународног онлајн библиографског система COBISS (акроним БМСТ).

---

¹⁸ Фонд је донекле био оптерећен бројним белетристичким издањима које је манастир добијао на поклон. Не сумњамо у добру намеру дародаваца, али повремено су таква издања не само овој него и другим манастирским библиотекама на терету - нпр. разне збирке поезије које су аутори поклањали, годишњи извештаји различитих институција, уџбеници и приручници из нпр. машинства, физике, биологије и сл. (а који ни у стручном нити у било каквом предметном и географском контексту немају везе са манастиром).

У даљим годинама уређења Библиотеке, рад је фокусиран на каталогизацију, побољшање мрежне инфраструктуре и адаптацију простора. По питању мрежне инфраструктуре, проблем је решен новим далеководним оптичким каблом, чиме је успостављен одговарајући проток и стабилност мреже. Што се тиче проблема простора, пошто је већ након прве године било евидентно да ће постојећи библиотечки простор бити недовољан, урађена је адаптација једне просторије у коју су смештене серијске публикације (ознака М у сигнатури), док је у централној просторији (ознака Б у сигнатури) остао фонд монографских публикација и старе и ретке књиге. Упоредо је рађена каталогизација монографских и серијских публикација, да би током 2017. године у локалној бази било већ око 6000 записа. Свакако, уз каталогизацију је рађено инвентарисање и сигнирање, с тим да су серијске публикације физички повезиване у једну целину по годиштима. Како није постојало података о начину набавке, све публикације су у базу унете као стари фонд. Монографске и серијске публикације и даље се обрађују, поготово због новопрстиглих издања која су унета у фонд, а тек предстоји обрада некњижне грађе.

Најзахтевнији део посла односи се на фонд старе и ретке књиге. Ово проистиче како из суштинске важности овог фонда, тако и из чињенице да је морало да се приступи идентификацији већег броја књига. Идентификација је била отежана стога што поједине штампане књиге нису имале насловне стране, одн. наслове и податке о издавању, или су пак у једним корицама биле увезане по 2-3 књиге. Пажљивим прегледањем књига учињен је заиста важан помак, па се од првобитног броја од око 100 књига, трудом Милке Зечевић (из Библиотеке САНУ) дошло до броја од око 300 књига, за који претпостављамо да у наредном периоду може бити и увећан. У овом делу фонда налази се већи број књига штампаних у Русији, што је показатељ добро знане ондашње богослужбене праксе, везе Српске и Руске цркве, али и успостављених веза манастира Студенице и Русије.¹⁹ Такође је битно поменути да је један део тих књига уписан у Регистар старих и ретких књига Народне библиотеке Србије. У предстојећем периоду планирана је коначна каталогизација читавог Фонда старих и ретких књига,

---

¹⁹ Види: Майя М. Анђелкович, „Синодик манастира Студеницы как исторический источник сербо-русских духовных связей“ = Маја М. Анђелковић, „Синодик Манастира Студенице као историјски извор српско-руских духовних веза“, у *Вместе сквозь века, к истории русско-сербских культурных, духовных и политических связей: материалы международной научно-практической конференции* (Санкт Петербург: Комитет по местному самоуправлению, межнациональным и межконфессиональным отношениям Ленинградской области; Гатчинская епархия Русской православной церкви, 2017), 97-102. и 239-244.

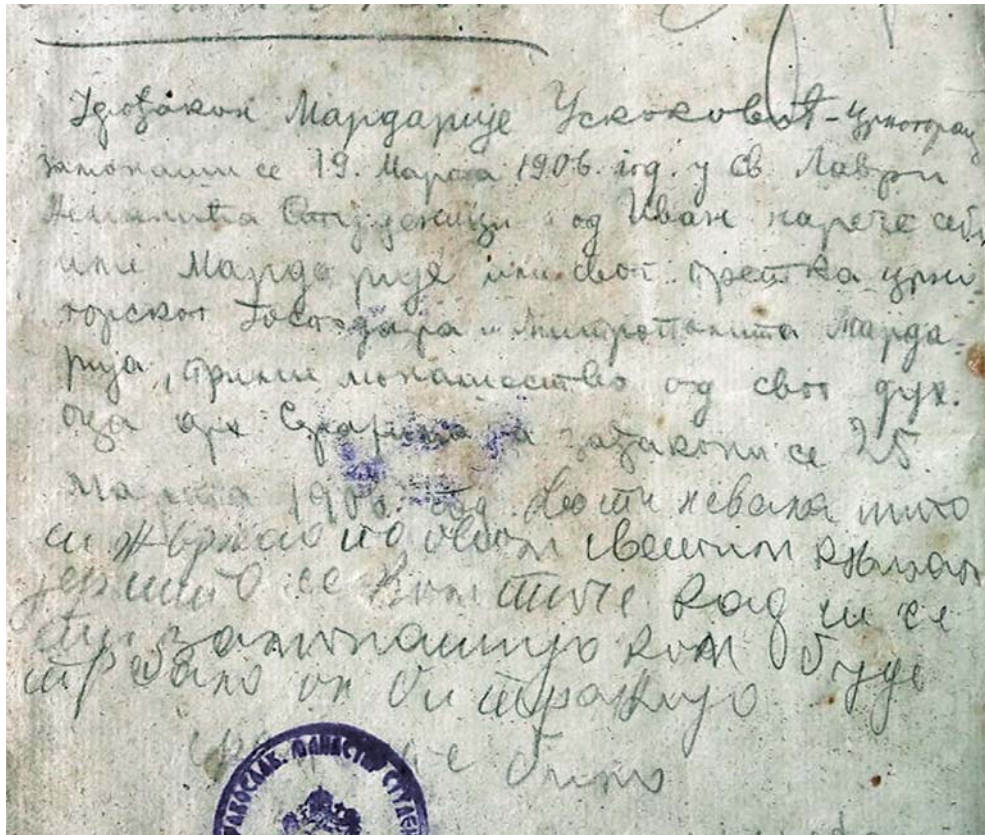
Синодик манастира Студенице, 1655–1758.

(фотографија: Иван Јовановић, извор: фототека манастира Студенице)

али и спровођење нужне конзервације и рестаурације појединих примерака.

Важно је нагласити да је рад на овом фонду донео и драгоцене податке који нису садржани у опису књига унутар чувене Шакотине *Студеничке ризнице*, потом подаци о повезу књига и препевезивању спроведеном у оквиру манастира, о оковима, копчама и другим детаљима. Истовремено су пронађени записи на књигама, и то уз саме књиге, сматрамо најважнијим открићем. Управо ти записи пружили су нам нове податке о историји манастира Студенице (нпр. о пљачкању манастира, претварању цркава у коњушнице и сл) и историји књиге (писању, преписивању, куповини, откупу, даривању, поседовању и сл), али и оне податке који се тичу свеопштих културноисторијских, приватних, па чак и здравствених и временских прилика. А колико један запис може променити досадашња знања, говори нам и податак о пронађеним својеручним записима Мардарија Ускоковића (потоњег Св. Мардарија Либертвилског и Свеамеричког) који доносе информације о његовом монашењу у манастиру Студеници (1906) и одласку у Русију (1907) на школовање, као и записи монаха Платона о страдању манастира Студенице.²⁰

²⁰ Записи Мардарија Ускоковића и студеничког монаха Платона (Балтића) први пут су публиковани у: Маја Анђелковић, „У почетку беше Реч: о књигама манастира Студенице“, 68–70.

Запис Маргарија Ускоковића, поштоњеј Св. Маргарија Либерџвилској и Свеамеричкој, 1906.
(фотографија: Маја Анђелковић, извор: фототека манастира Студнице)

О запису на студеничкој књизи *Чудеса Бојородичина*, види: Маја М. Анђелковић, „Вук у апокрифним молитвама од бесног пса и вука“ у: *Сanis lupus између обредне маске и књижевне живоишње*, ур. Ј. Пандуревић, М. Анђелковић (Крагујевац: ФИЛУМ, 2016), 112-113.

* * *

Осим предочених открића и карактеристика уређења студеничке Библиотеке, мишљења смо да треба скренути пажњу и на одређене проблеме и предности до којих смо дошли током рада на пројекту.

Први и основни проблем јесте законска регулатива. Наиме, постојећи световни законски прописи немају спецификоване одредбе које се тичу манастирских библиотека, док, са друге стране, ни црквени прописи не нуде никаква упутства која се тичу ових библиотека. Самим тим, они који раде на уређењу манастирских библиотека принуђени су да нађу компромисно решење између важећих световних библиотечких прописа, манастирског типика (који може, као у студеничком случају, предвиђати и одредбе за чување књига) и уопште функционисања манастира, питања надлежности, и питања статуса библиотеке унутар манастира и унутар специјалних библиотека на државној територији.

Примера ради, све што припада манастиру, па тиме и књиге и Библиотека, неотуђиви су део манастирске својине, и у непосредној су надлежности игумана. Међутим, када желите да нпр. књигу упишете у Регистар старих и ретких књига НБС, то мора учинити неко из световне библиотеке која је у библиотечком систему Србије месно надлежна, одн. матична за дату манастирску библиотеку. Такође, игуман спроводи надзор над манастирском Библиотеком, али, опет, у библиотечком систему Србије, месно надлежна, одн. матична световна библиотека врши надзор дате манастирске библиотеке. Претпостављена црквена матичност Патријаршијске библиотеке апсолутно је функционално неодржива, сходно чињеници да она нема потребне ресурсе за саветодавну ни надзорну функцију. Тиме, дакле, долазите до веома комплексне ситуације у којој се манастирски и световни прописи преплићу, а њихово добро функционисање у конкретним случајевима заправо зависи од успостављене сарадње и разумевања двеју страна.

За други пример можемо узети функционисање манастирске библиотеке унутар библиотечког онлајн система. Уколико манастирска библиотека жели да се прикључи на COBISS (што сматрамо изузетно битним због видљивости фонда), од стране НБС она се третира пуноправном чланицом, али без препознавања специфичности те врсте библиотека. Прво и основно, ниједна манастирска библиотека нема монаха који је лиценцирани библиотекар, и који би као такав могао да врши унос књига у базу. Друго, манастирска библиотека је библиотека затвореног типа и не подразумева рад са другим корисницима нити позајмицу. Треће, рад на каталогизацији у манастирској библиотеци не спроводи се свакодневно, као у световним библиотекама, нити су за то потребна два

тзв. улаза (или више њих) према чијем броју се наплаћује месечна надокнада од стране НБС. Имајући у виду овај проблем, једино логично решење јесте да се монасима омогући стицање библиотечке лиценце и да се манастирске библиотеке ослободе месечних плаћања (поготово ако су у питању манастири са специјалним статусом, какав има Студеница), или да се плаћање врши по словеначком моделу – по коме манастирске и школске библиотеке плаћају симболичну надокнаду.²¹ Наглашавамо да је и даље у COBISS систему Библиотека манастира Студенице једина српска манастирска библиотека, те да решавање овог проблема није никакав отежавајући фактор за НБС, а са друге стране – системским решавањем предочених проблема може се поспешити прикључивање на овај међународни онлајн систем, и тиме увећати могућност за уређивање и других манастирских библиотека, у циљу очувања фонда и омогућавања његове претраживости.

Што се тиче повољних околности до којих се дошло радом на овом пројекту, прво наглашавамо да се усклађивањем манастирских и световних прописа дошло до заиста одличних резултата, одн. да је Библиотека манастира Студенице сада уређена према свим релевантним библиотечко-информационим стандардима.

Тријажом и излучивањем из фонда мултипликованих примерака или литературе која је на други начин сувишак, за последњих пет година манастир Студеница је поклонио око 2000 књига другим институцијама. Веће скупине књига поклоњене су библиотекама које су директно укључене у пројекат, потом школској библиотеци ОШ *Стефан Немања* у Студеници, Народној библиотеци Србије и неколиким манастирским и факултетским библиотекама. Поклон дарован Народној библиотеци Србије испоставио се и у ширим оквирима као нарочито битан јер се приликом прве испоруке од око 500 књига, установило да 80% тих књига НБС није имала ни као обавезан примерак.

Такође, како је прилив књига у манастир Студеницу прилично велики, па се ради тријажа новодостављених издања, сав вишак се и даље периодично поклања другим библиотекама. С друге стране, фонд се допуњава и поклонима из НБС-а и из других институција, и то веома пажљивим одабиром издања која могу да допринесу референтности библиотеке и потребама монаха.

---

²¹ Постојао је својевремено и предлог да се манастирске библиотеке на COBISS прикључују преко Патријаршијске библиотеке, али је такав подухват немогућ због техничких и правно-имовинских разлога, и због неприхватљивог суштинског задирања у устројство манастира и надлежност игумана и архијереја.

ЗАКЉУЧАК

Књижни фонд манастира Студенице оформљен је приликом изградње храма, трудом његовог ктитора Стефана Немање. Претпостављамо да је веома брзо број књига превазишао богослужбени минимум, поготово током игумановања Светог Саве, и успостављеном традицијом писања и преписивања књига у овом манастиру. Имајући у виду значај и статус манастира Студенице, фонд се временом увећавао и захваљујући дародавцима, али и захваљујући строгом и брижљивом чувању књига, које је експлицитно наведено и у *Сѣугеничком ѿиѿику*. С друге стране, неповољне, пре свега ратне, околности допринеле су да фонд буде осиромашен, било да се ради о уништавању књига или њиховом премештању у друге манастире, или, пак, присаједињењу студеничких књига иностраним библиотекама. Нажалост, сва знања која данас имамо о студеничким књигама темеље се на спознавању тренутне, затечене ситуације, или, пак, на фрагментарним подацима до којих смо дошли истраживањем записа на књигама, одн. на установљењу постојања студеничких књига у иностраним фондовима. Покушаји да се установи порекло књига, њихов настанак и начин чувања, али и њихово отуђење, отежано је стога што, бар до сада, нису пронађени инвентари који би пружили потребне податке и били полазна основа за истраживање.

Када је 2015. године започет пројекат *Ревизија и сѣручна обрада фонда Библиотеке манастира Студенице*, тиме је по први пут начињен велики искорак у смислу уређења Библиотеке манастира Студенице према свим релевантним библиотечко-информационим стандардима. Урађена је тријажа фонда, издвојене су монографске и серијске публикације, фонд старе и ретке књиге, и сегмент који се тиче некњижне грађе. Брижљивим прегледом и истраживањем идентификоване су десетине оштећених и међусобно спојених књига, знатно је повећан фонд старе и ретке књиге, и пронађени су записи који имају несамерљиву вредност у контексту историје манастира и уопште културноисторијских прилика код Срба. Такође, Библиотека манастира Студенице постала је прва српска манастирска библиотека која је пунопоравна чланица библиографског међународног онлајн система COBISS, и до сада је неколико хиљада записа унето у базу.

Током рада на пројекту установљено је да не постоји адекватна ни световна ни црквена законска регулатива којом се недвосмислено и јасно регулише статус манастирских библиотека, нити њихово нужно функционисање унутар библиотечног система државе Србије. Без обзира на то што је свима увелико позната вредност поготово рукописних и старих штампаних књига које манастирске

библиотеке баштине, и даље није начињен искорак у смислу постојања олакшавајућих околности у којима се може доћи до системских решења у циљу очувања и презентовања ових књига широј заједници, али и уређењу манастирских библиотека према релевантним библиотечким стандардима.²² Нажалост, све се и даље своди на решавање појединачних случајева, и претпоставку да ће „друга страна“ имати довољно разумевања за специфичност манастирских библиотека и довољно воље да се добра сарадња успостави на обострану корист.

Такође, црквено библиотекарство и даље је недовољно афирмисано, а бављење историјом манастирских библиотека своди се на тек спорадичне примере.²³ Овакво стање није само последица веома неповољних културноисторијских околности, него је последица проистекла из отежавајућих околности бављења оваквим проучавањима и из неоправдане незаинтересованости истраживача за проучавање манастирских и црквених библиотека. Ово кажемо стога што је изостанак континуираног и систематског проучавања у апсолутној супротности са могућностима у различитим научним областима које истраживачки корпуси похрањени у манастирским библиотекама нуде, и са неопходношћу да се књижно наслеђе српских манастира проучава као специфичан темељ културне историје Срба.

Дакле, уређење Библиотеке манастира Студенице може постати парадигматски пример добре праксе уређења манастирских библиотека, али и могућности за успостављање баланса између црквених и световних правила - ненарушавања манастирског устројства, с једне, и успостављања и примене библиотечких стандарда, с друге стране, те успостављања неопходне сарадње између црквених и световних институција, али и веома битног и неопходног очувања, проучавања и презентовања српске културне баштине.

---

²² Колико нам је познато, уз пројекат *Ревизија и стручна обрада фонда Библиотеке манастира Студенице*, постоји још само један пројекат који се тиче уређења манастирских библиотека, и то пројекат *Кашалој библиотека фрушкогорских манастира*.

²³ У новије доба, настале су две драгоцене докторске дисертације из области црквеног библиотекарства, и то: Ненад Идризовић, *Папирјаршијска библиотека Српске православне цркве 1706-2006*. (докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2016); Жарко Војновић, *Манастирске библиотеке на подручју Карловачке митрополије у 18. веку* (докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2018). Овима бисмо додали и дисертацију: Милена Мартиновић, *Рукописне књиге манастира Рођења пресвете Богородице на Цетињу* (докторска дис., Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2016).

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Анђелковић, Маја. „У почетку беше Реч: о књигама манастира Студенице“. У *Културно наслеђе манастира Студенице*, ур. М. Анђелковић и М. Матић, 57-75. Студеница: Манастир Студеница, 2019.

Анђелковић, Маја и Весна Абадић. „Уређивање Библиотеке манастира Студенице према савременим библиотечко-информационим стандардима“. У *Манастири и библиотеке чувари културне баштине: зборник радова са стручној скупи одржаној 18. маја 2017. године у манастиру Велика Ремета*, 66-77. Ириг: Српска читаоница у Иригу; Велика Ремета: Манастир Велика Ремета, 2018.

Анђелковић, Маја М. „Вук у апокрифним молитвама од бесног пса и вука“. У *Canis lupus између обредне маске и књижевне живописне*, ур. Ј. Пандуревић и М. Анђелковић, 105-118. Крагујевац: ФИЛУМ, 2016.

Анджелкович, Майя М. „Синодик монастыря Студеницы как исторический источник сербо-русских духовных связей“ = Анђелковић, Маја М. „Синодик Манастира Студенице као историјски извор српско-русских духовних веза“. У *Вместе сквозь века, к истории русско-сербских культурных, духовных и политических связей: материалы международной научно-практической конференции*, 97-102. и 239-244. Санкт Петербург: Комитет по местному самоуправлению, межнациональным и межконфессиональным отношениям Ленинградской области; Гатчинская епархия Русской православной церкви, 2017.

Богдановић, Димитрије. *Каталој ћирилских рукописа манастира Хиландара*. Београд: САНУ; Народна библиотека СР Србије, 1978.

Богдановић, Димитрије. „Рукописно наслеђе Косова“. У *Студије из српске средњовековне књижевности*, избор и предговор Татјана Суботин-Голубовић, 187-196. Београд: СКЗ, 1997.

Војновић, Жарко. *Манастирске библиотеке на подручју Карловачке митрополије у 18. веку*. Докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2018.

Идризовић, Ненад. *Папирјаршијска библиотека Српске православне цркве 1706-2006*. Докторска дис., Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Београд, 2016.

[Јеромонах] Арсениј. *Описаніе славянскихъ рукописей Библиотеки Свято-Троицкой Сергіевой лавры, I*. Москва: Императорское общество истории и древностей российскихъ, 1878.

Мартиновић, Милена. *Рукописне књиге манастира Рођења пресвете Богородице на Цетињу*. Докторска дис., Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2016.

Матић, Миљана. *Осам векова уметности под окриљем Српске Православне Цркве 1219-2019*. Уредник Ђакон Владимир Радовановић. Београд: Музеј СПЦ, 2019.

Мирковић, Лазар. *Православна литургија или Наука о бојслужењу Православне источне цркве. Први, ојћи гео*. Београд: Свети архијерејски Синод СПЦ, 1995, репринт.

Ракићевић, Тихон. „Настанак завршног дела Савиног Жишја Свештој Симеона у светлу Хиландарског рукописа бр. 387“, *Хиландарски зборник* 14 (2017): 7-20.

Свети Сава. *Студенички тииик* / Saint Sava, *The Studenica Typikon* / Святой Савва, *Студенички тииикон*. Ур. Маја Анђелковић, Тихон Ракићевић. Са српскословенског на српски превела Маја Анђелковић. Уводна студија, регистар и приређивање М. Анђелковић. Студеница: Манастир Студеница, 2018.

Станојевић, С. *Историја српског народа у средњем веку 1, Извори и историографија*, књ. 1. Београд: СКА, 1937.

Суботин-Голубовић, Татјана. *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*. САНУ посебна издања, Књига DCXL, Одељење језика и књижевности, књига 51. Београд: САНУ, 1999.

Хиландарски тииик: рукопис СНЛ AS 156. Приредио Димитрије Богдановић. Београд: НБС, ЗМНПКЗСС, 1995.

Шакота, Мирјана. *Дечанска ризница*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 1984.

Шакота, Мирјана. *Студеничка Ризница*. Нови Сад: Платонеум; Студеница: Манастир Студеница, 2015.

Šafarik, P. J. *Život Sv. Symeona od Sv. Savy: z rukopisu XVII. stoleti*. Praha, 1870.

MAJA M. ANĐELKOVIĆ
Kragujevac University
The Faculty of Philosophy and Arts
zmajce7@yahoo.com

THE PROJECT OF RENOVATING
THE STUDENICA MONASTERY LIBRARY -
FROM TRADITION TO MODERN STANDARDS

SUMMARY | This paper discusses the inception and development of the book stock of the Studenica monastery - from its earlier time and forming a stock that is deemed to be a liturgical minimum, to enlargement and impoverishment of the stock, to modern state and renovation of the monasterial library. Special attention is paid to the activities during the realization of the project *The Revision and Professional Processing of the Stock of the Studenica Monastery Library*, followed by presenting the problems of synchronizing the church and secular rules in the domain of librarianship and cultural heritage, establishing a paradigm of a good practice of organizing a monasterial library as per one's own relevant library and information standards.

KEY WORDS | the library of the Studenica monastery, a book stock, the old and rare books, records, COBISS

МАЙЯ М. АНДЖЕЛКОВИЧ
Университет в Крагуеваце
Факультет филологии и искусств
zmajce7@yahoo.com

ПРОЕКТ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ БИБЛИОТЕКИ
МОНАСТЫРЯ СТУДЕНИЦА-
ОТ ТРАДИЦИЙ К СОВРЕМЕННЫМ СТАНДАРТАМ

АННОТАЦИЯ | В статье обсуждается возникновение и развитие книжного фонда монастыря Студеница с его самых ранних времен и основания фонда, считающегося литургическим минимумом, с его увеличением и обеднением, до современного его состояния и организации монастырской Библиотеки. Особое внимание уделяется деятельности, предпринятой в ходе реализации проекта *Ревизия и профессиональная обработка фонда библиотеки монастыря Студеница*. Также обсуждаются вопросы синхронизации церковных и светских правил в области библиотечного дела, возможности сотрудничества и совместного действия в области библиотечного дела и культурного наследия и создания примера хорошей практики в организации монастырской библиотеки в соответствии со всемирно принятыми библиотечно-информационными стандартами.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА | Библиотека монастыря Студеница, книжные фонды, старые и редкие книги, записи, COBISS